

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΝΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΕΧΝΗΣ

Είπαμε πού τὰ ἔργα τοῦ θνητοῦ τεχνίτη εἶναι ἀθάνατα. Ἐξηγήσαμε ἐπίσης καὶ τὴ δυναμικὴ σημασία πού δύνουμε σ' αὐτὸ τὸ προσδιοριστικό. Καιρὸς τώρα νὰ φιλολογήσουμε κάπως αὐτὴ τὴν ἀθανασία τοῦ ἔργου τέχνης. Ποιοὶ εἶναι οἱ ὅροι πού συντελοῦν σ' αὐτὴ τὴ διαιώνυση ;—τὸ ἀληθινὸ τεχνούργημα μοιάζει πολὺ τὸν ἀρχαῖο Φοῖνικα· ἴσως οἱ πρόγονοι μας νὰ συμβόλισαν τὸ ἔργο τέχνης ὅταν μᾶς ἔλεγαν πὼς ὁ ἀθάνατος Φοῖνικας ἔπαιρνε ζωὴ ἀπὸ τὴ στάχτη του. Ἴσως ἡ ἐξήγηση τοῦ συμβόλου νὰ εἶναι πὼς τὰ ὑλικά στοιχεῖα ἑνὸς ὅλου δίνουν ὑπόσταση στὴν αὐλότητα του. Καὶ τὸ ἴδιο ἀπάνω κάτω συμβαίνει μὲ τὴν τέχνη· τὰ ὑλικά μέσα πού μεταχειρίζεται ὁ τεχνίτης συντελοῦν στὴν διαιώνυση τῆς πνευματικῆς τῆς ὑπόστασης.

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν τὸ ἔργο τέχνης ἀπὸ τὴ διπλὴ του φύση τὴν αὐλὴ καὶ τὴν ὑλική. Στὴν πρώτη ἔγκειται βέβαια ἡ ἀθανασία του καὶ στὴν ἄλλη τὰ μέσα νὰ γίνεται ἀποδεικτὴ αὐτὴ ἡ ἀθανασία.

Τὸ ἔργο τέχνης, ἀποτελεσμα μιᾶς ἔμπνευσης, εἶναι μιὰ ἐρμηνεία συμβόλων παρμένων ἀπὸ τὴ Ζωὴ καὶ στενὰ συνδεδεμένων μὲ διάφορες καὶ ποικίλες συγκινήσεις πού σὲ ὀρισμένες περιστάσεις καὶ στιγμὲς συγκλόνισαν τὴν ψυχὴ τοῦ Τεχνίτη.

Ἡ ἀρχικὴ ἔμπνευση, τὰ σύμβολα καὶ ἡ ἀλληλοδιάδοχος συγκινήσεις πού θὰ καταντήσουν στὴν ἐντύπωση πού προξενεῖ τὸ τεχνούργημα εἶναι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα.

Τὸ ἴδιο ὅμως τεχνούργημα διαπιστώνεται σύμφωνα μὲ ὀρισμένα μέσα πού καθώρισαν καὶ τὸ εἶδος κάθε Τέχνης :

ὁ τεχνίτης μπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς συγκινήσεις του χρώματα, ἤχους, ἔννοιες, σχήματα γεωμετρικὰ καὶ νὰ βαφτιστεῖ ζωγράφος, μουσικός, ποιητής, ἀρχιτέκτονας. Αὐτὰ εἶναι τὰ ὑλικά μέσα πού διερμηνεύουν τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔργου.

Ἀναρίθμητες παροδικές καὶ φευγαλέες ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις θίγουν τὴν ψυχὴ τοῦ τεχνίτη. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μέσα πού ὁ τεχνίτης διαθέτει γιὰ νὰ ἐξωτερικέψῃ τὸ τί αἰσθάνεται. Χίλιες λεπτεπίλεπτες ἀποχρώσεις παίζουν στὴν αἰσθητικότητά τοῦ τεχνίτη, καθὼς χίλια χρώματα στὴν ἀχτίδα τοῦ ἡλίου ! Καὶ ὅμως σχετικὰ τί περιορισμένα μέσα μᾶς δίνονται νὰ ἐκφράσουμε τὸ τί αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ μας καὶ πόσο εἶναι κοινὴ ἡ περίστασις νὰ μένει ἓνα ἔργο τέχνης ἀξίας ἀκαταλόγητο ἀπὸ τοὺς πολλοὺς !

*
* *

Ἡ ἀθανασία τοῦ ἔργου τέχνης σύγκειται στὴν αἰωνία πιθανότητα τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν ἴδιων ἐντυπώσεων πού προξένησαν τὰ αὐτὰ συστατικὰ του μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὑλικῶν μέσων πού τὸ διαπιστώνουν.

Ὅταν κάμω ἓναν κύκλο π.χ. σένα χαρτὶ μπορῶ νὰ τὸν καταστρέψω ἢ πιθανότητα ὅμως νὰ ξανακάμω τὸν ἴδιο κύκλο εἶναι πάντα δυνατὴ. Ἐνα ἔργο μπορεῖ νὰ μὴ γίνῃ σήμερα ἀντιληπτό ἢ πιθανότητα ὅμως σὲ μιὰ ἀπώτερη ἐποχὴ νὰ καταλαβῇθῃ μένει πάντοτε ἀκέραια καὶ αὐτὸ ὡς χρησιμεύσει μάθημα στοὺς βιαστικούς συμβατισμολάτρες κριτικούς πού κακίζουν κάθε προσπάθεια.

Ἐνας ἀρχιτέκτονας πῆρε πέτρες, τσιμέντο, λάσπη καὶ ἔχτισε μιὰν ἐκκλησιὰ. Ἡ ἐκκλησιὰ δὲν εἶναι καθ'αυτὸ τὸ ἔργο τέχνης εἶναι μονάχα τὸ ὑλικὸ στοιχεῖο τοῦ ὅλου ἔργου. Μπῆτε ὅμως στὴν ἐκκλησιὰ σηκώστε τὸ κεφάλι σας καὶ στὸ ἡμίφως κυττάξετε τὴν ἀκαθόριστη γραμμὴ τῶν θόλων. Ἴσως ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ αἰσθανθεῖτε ἓνα παλμὸ ἓνα φόβο τοῦ ἀγνώστου, κάτι τέλος πού νὰ σᾶς θυμίζει τὸ Θεό, ἓνα ὄν. Ποιὸς σᾶς προξενεῖ αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ; ἢ ποίησις τῶν γραμμῶν πού σοφίστηκε ὁ ἀρχιτέκτονας πού, ἅμα ἔχτιζε, εἶχε τελειωμένη στὰ ἄδυστα τῆς ψυχῆς του τὴν Ἐκκλησιὰ.

Ἐνας μουσικὸς ἔγραψε στὸ χαρτὶ νότες· μαύρισε κάμ-

ποσες σελίδες. Αὐτὲς ἢ νότες τραγούδησαν στὴν καρδιά μὲ λογιῶν-λογιῶν ποικίλες ἀποχρώσεις, σιγά, δυνατά, χωριστὰ μαζί, ἀργά, γρήγορα. Σημειώνει λοιπὸν πάνω ἀπὸ τὸ πεντάγραμμο του φόρτε, πιάνο, κρεσσέντο, ἀντάτζιο, πιανίσσιμο. Καθίστε στὸ πιάνο. Τότε μόνο θὰ αἰσθανθῆτε τὴ σιέψη του ἅμα ἢ πιστὴ ἐρμηνεῖα τῶν ὁδηγιῶν του κάμουν νὰ φουντώσει στὴν καρδιά σας τὸ ρόδινο ἀνθάκι τῆς συγκλί-
νσης.

Σὲ ἀκόμα ἴσως περισσότερο βαθμὸ ὁ ποιητὴς ἀραδειάζοντας λόγια κάμει ἐκκληση στὸ μυαλό σας καὶ στὰ σπλάχνα σας. Ὅπως ὁ Φοῖνικας, τὸ θαμμένο ἔργο στὰ βιβλία ἐμπυχώνεται καὶ ζεῖ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Ἡ ἀντίληψη τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀναζωή του.

Πὼς ὅμως εἶναι δυνατὴ αὐτὴ ἡ ἀντίληψη; ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀντίθετη πορεία ἀπὸ τὴν ἔμπνευση ὡς τὴν ὕλική διαπίστωση τοῦ ἔργου. Τὸ χάσμα στὴν ἀπόλαυση ἑνὸς ἔργου εἶναι ἡ ἀναδρομὴ στὴν ἔμπνευση τοῦ καλλιτέχνη. Δυὸ ἐγωῖσμοί, δυὸ ὑποκειμενισμοὶ βρίσκονται ἀντιμέτωποι· ὁ ἐγωῖσμός τοῦ τεχνίτη καὶ ὁ ἐγωῖσμός τοῦ ἀναγνώστη ἀκρατὴ ἢ θεατὴ. Ἕνας ἐνεργητικὸς καὶ ἕνας παθητικὸς ἐγωῖσμός. Ὁ ἐνεργητικὸς ἐγωῖσμός φαντάζεται καὶ σοφίζεται ὑλικά μέσα πού θὰ διαπιστώσουν τὴν ὑπαρξὴ του (ἡ προσωπικότητα τοῦ τεχνίτη) καὶ τὶς συγκινήσεις του. Ὁ παθητικὸς ἐγωῖσμός προσπαθεῖ ἐρμηνεύοντας αὐτὰ τὰ ὑλικά μέσα νὰ ἀνατρέξει στὴν ἀρχικὴ αἰσθητικὴ ἀφετηρία πού συντάραξε τὸν τεχνίτη. Ποιὸς ὀλίγο, ποιὸς πολὺ πλησιάζει σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Ὅσο ὅμως πλησιάζει κανεὶς κοντύτερα, τόσο εἶναι σὲ πῶς στενὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν τεχνίτη καὶ πῶς εὐκόλα ἐννοεῖ τὸ δημιουργημά του.

Συμβαίνει ὅμως καμμιά φορὰ καὶ τὸ ἀντίθετο. Μιὰ ἀντίδραση τοῦ παθητικοῦ ἐγωῖσμοῦ καθιστᾷ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἔργου τέχνης ἀδύνατη. Ποῦ ἐξηγεῖται πὼς πολλὲς φορές σὲ ὠρισμένο κύκλο ἢ ἐντύπωση εἶναι διάφορη ἀπὸ ἄλλο κύκλο. Ἀλλες φορές ὁ ἐνεργητικὸς καὶ παθητικὸς ἐγωῖσμός ἀφίστανται τόσο πολὺ πού εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπικοινωνήσουν. Ὁ Κάφρος ποτὲ δὲν θὰ ἐννοήσῃ τὴν Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, καὶ ὁ Εὐρωπαῖος ποτὲ δὲ θὰ αἰσθανθεῖ τὶς τραγωδίαι τῶν ἀρχαίων μας. Θὰ τὶς μελετήσῃ, θὰ τὶς ἐξονυχίσῃ... μὰ θὰ προτιμήσῃ τοὺς δικούς του πού ἀντέγραφαν τὸν Εὐριπίδη καὶ τὸ Σοφοκλῆ. Ἀντινομία ἀντι-

λήψεων καὶ δυσεπικοινωνία ἀπὸ τὴν ἔμπνευση στὴν ἀντίληψη τοῦ ἔργου τέχνης· καὶ γιαντὸ πρέπει νὰ θαυμάσει κανένας τοὺς δικoὺς μας, ποὺ ποτὲ δὲ θὰ θαυμάσει ἀρκετά, βλέποντας τὴ ζωτικότητα τους.

Καὶ σὲ μιὰ τρίτη περίπτωση ἡ ἀρχικὴ ἀντίδραση σιγὰ σιγὰ σπᾶ καὶ ὕστερα μονάχα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ γίνεται ἀντιληπτὸς ὁ τεχνίτης. Αὐτὸ δημιουργήσῃ τὴν τρεχούμενη κοινοτυπία πὼς ὁ τεχνίτης προτρέχει τῆς ἐποχῆς του.

Σὲ οἰαδήποτε ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀποχωρῶσι οἱ ἀρχὲς μένουν οἱ ἴδιες πάντα, μὲ πολλὰς ἢ λίγας πιθανότητες ἀποτελέσματος, τὰ ὕλικά μέσα μὲ τὰ ὁποῖα διαπιστώθηκε ἡ ἔμπνευση τοῦ ἔργου τέχνης χρησιμεύουν στὸ νὰ πάρουν ζωὴ σὲ ξένη ἀντίληψη τὰ αὔλα στοιχεῖα τοῦ τεχνουργήματος μὲ τὴ λανθάνουσα καὶ κρυμμένη αἰωνιότητά τους. Ὁ Φοίνικας γεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη του.

Παρίσι 17. Β' 1924.

Μ. ΒΑΛΣΑΣ